

ITHAKA gaf je de reis...

Op weg naar reflectie op het eigene en het vreemde in het literatuuronderwijs GLTC

Deel III: Voorbeeld Livius Bacchanalia

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

ITHAKA gaf je de reis

Op weg naar reflectie op het eigene en het vreemde in het literatuuronderwijs GLTC

Deel III: Voorbeeld Livius Bacchanalia

November 2019

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

VU **VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM**

Verantwoording

2019 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur: Kokkie van Oeveren (Vrije Universiteit Amsterdam)

Informatie

SLO

Afdeling: voortgezet onderwijs

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Voorwoord

Dit derde deel van het docentenmateriaal bevat een uitgewerkt voorbeeld bij de Bacchanaliapassage in Livius, *AUC*, XXXIX.8-19. Het materiaal volgt de stappen van het ITHAKA-instrument zoals besproken in deel II.

Kokkie van Oeveren

c.d.p.van.oeveren@vu.nl

I. Voorbereiding van de docent

- **Stap 1. Bepaal een thema bij de te lezen tekst(en) (of andersom) met behulp van invulformulier I**

INVULFORMULIER I: THEMA

THEMA: <i>(vermeende) bedreiging van de gevestigde sociale orde van binnenuit</i>	
TEKST(EN) EN AUTEUR(S): <i>Livius, AUC XXXIX, 8-19 (Bacchanalia, caput 9-14 in het Latijn, caput 8 en 15-19 in het Nederlands)</i>	
1. Staat het thema inhoudelijk in het hart van de gehele tekst?	<i>ja, want Livius maakt in zijn verslag van de gebeurtenissen zijn lezers duidelijk dat ingrijpen onvermijdelijk was, aangezien de Bacchanalia de moraliteit van een steeds toenemende groep gelovigen ondermijnen en zo ook de staat. Angst voor straf van de goden is onnodig, omdat de Bacchanalia niet voortkomen uit de mos maiorum, daardoor niet gesanctioneerd zijn door de traditie en het onderdrukken van deze cultus daarom niet de woede van de Romeinse goden zal opwekken.</i>
2. Heeft het thema een vaste waarde ook buiten het klaslokaal?	<i>ja, want angst voor het onbekende en de veronderstelde ondermijning van de gevestigde orde die daarbij hoort is van alle tijden en ook heden ten dage een belangrijke discussie.</i>
3. Is het thema relevant binnen de context van de oudheid? (contextualisatie: <i>quid ad maiores?</i>)	<i>ja, want binnen het werk van Livius vormt deze passage een fase in het grotere verband van de geleidelijke ontwikkeling van moreel verval van Rome (Zimmerman, 1995: 368). De onderdrukking van de Bacchanalia is een voorbeeld van een 'nieuwe/buitenlandse' godsdienst die door de Romeinen niet gesanctioneerd werd i.t.t. bijvoorbeeld de cultus van de Magna Mater. We weten echter (bijvoorbeeld door de fresco's uit de Villa van de Mysteriën) dat de onderdrukking niet (helemaal) gelukt is. Mysteriegodsdiensten vormen bovendien een vast onderdeel van het religieuze spectrum van de oudheid.</i>
4. Komt het thema terug in bij de tekst passende kunstuitingen uit later tijd? (receptie: <i>quid ad artifices?</i>)	<i>nee (er zijn zeer veel visuele kunstwerken uit later tijd die de Bacchusverering afbeelden, maar niet specifiek de onderdrukking van de Bacchanalia (voor zover ik weet).</i>

<p>5. Past het thema bij latere/ contemporaine debatten en dilemma's?</p> <p>(actualisatie: <i>quid ad nos?</i>)</p>	<p>(voor zover van toepassing) ja, want in de huidige westerse samenleving zijn sommige mensen bang dat hun waarden bedreigd worden doordat er teveel begrip is voor de waarden van anderen/andersdenkenden.</p>
<p>6. Is het thema relevant voor de leerling zelf? (personalisatie: <i>quid ad me?</i>)</p>	<p>ja, want de leerling zal zich moeten verhouden tot de debatten die daarover in Nederland en daarbuiten gevoerd worden.</p>
<p>7. Op welke bronnen is de keuze voor het thema gebaseerd?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • M.Zimmerman, Livius de romancier, Lampas 28.5, p.366-381 • R.Risselada, Bacchanalia & pragmatiek: tekstuele samenhang in Livius 39.9-14.3, Lampas 30.2, p.101-122 • Ineke Sluiter: https://www.nrc.nl/nieuws/2005/02/22/pas-op-uw-woorden-maar-spreek-ze-vrijuit-3405629-a1172275 • Ineke Sluiter: https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/2377/347_049.pdf?sequence=1

➤ **Stap 2. Bepaal de fasering van de vakinhoud over de verschillende vakdoelen met behulp van invulformulier II**

INVULFORMULIER II: LEERDOELEN EN FASERING VAKINHOUD

QUID?

De leerling is in staat om vragen te beantwoorden over de inhoud (taal en cultuur) en de vormgeving (stilistica en genre) van de tekst binnen en buiten het thema.

QUID AD MAIORES?

De leerling is in staat om op basis van vergelijking met bronnen uit en/of over de oudheid de relevantie/betekenis van de tekst(en) in de oudheid binnen het thema uit te leggen.

QUID AD ARTIFICES?

De leerling is in staat om op basis van vergelijking met latere kunstuiting(en) de relevantie/betekenis van de tekst(en) binnen het thema te evalueren.

QUID AD NOS?

De leerling is in staat om op basis van vergelijking met bronnen uit later tijd de relevantie/betekenis van de tekst(en) binnen het thema te evalueren.

QUID AD ME?

De leerling is in staat om te reflecteren op de relevantie/betekenis van de tekst(en) binnen het thema voor zichzelf.

VOOR HET LEZEN	Quid?	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Introductie thema: samen lezen en bespreken XXXIX.8 (in vertaling) met nadruk op de visie van Livius op de Bacchanalia als kadering van de Latijnse tekst: de consuls van 186 kunnen niet hun normale werk kunnen doen omdat er sprake is van “een geheime samenzwering in het hart van de staat” (intestina coniuratio). Het betreft een Grieks “bijgeloof” (error) dat via Etrurië in Rome terecht is gekomen en waarvan de geheime rituelen in de nacht steeds meer gelovigen van beide seksen meeslepen in allerlei buitensporig seksueel, leugenachtig en gewelddadig gedrag.</i> • <i>Doorlezen korte samenvatting verhaal Hispala en Aebutius. Leerlingen maken op basis daarvan een overzicht van de personages.</i>
	Quid ad maiores?	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Activeren voorkennis over de god Dionysus</i> • <i>Introductie Bacchanaliaverering aan de hand van informatie over mysteriecultussen in het algemeen en specifiek over de Bacchuscultus aan de hand van het bespreken en laten zien van de fresco's uit de Villa van de Mysteriën in Pompeii</i>
	Quid ad artifices?	-
	Quid ad nos?	-

TIJDENS HET LEZEN	Quid?	<p>Binnen het thema:</p> <ul style="list-style-type: none"> Huius mali t/m pervenit (XXXIX.9.1): zeer negatieve typering van de Bacchanalia door Livius en introductie van de quaestio van Postumius Verspreid door de Latijnse tekst: aanwijzingen dat de Bacchuscultus zeer gewelddadig is, dat alles geheim gehouden moet worden (de grote angst van Hispala, haar informatie over haar eigen inwijding, de inhoud van Hispala's getuigenis tegenover Postumius), dat er zeer veel ingewijden zijn (Multitudinem ingentem, alterum iam prope populum esse). Lezen in vertaling en samenvatten in vijf twitterberichten: Livius, AUC XXXIX, 15-19: speech van Postumius en maatregelen tegen de cultus
	Quid ad maiores?	<ul style="list-style-type: none"> Ter vergelijking van de gruwelijkheden: eerste bodeverhaal uit Euripides, Bacchae Vaasschilderingen, fresco's en reliëfs die de Bacchusverering tonen Lezen in vertaling ter vergelijking met inhoud tekst: Senatus consultum de Bacchanalibus
	Quid ad artifices?	Schilderijen van de Bacchusverering na de oudheid
	Quid ad nos?	-
	Quid ad me?	-
	Samenvatting(sopdracht)	Leerlingen krijgen een uitgebreide samenvatting van het verhaal van Hispala en Aebutius en koppelen deze aan de Latijnse tekst door steeds exact aan te geven bij welke paragraaf de samenvatting aansluit.
NA HET LEZEN	Quid ad maiores?	<ul style="list-style-type: none"> <u>Ter vergelijking:</u> Livius, AUC XXV, 1.6-12: staat treedt op tegen bijgeloof dat welig tiert als gevolg van onzekerheid in Tweede Punische Oorlog <u>Ter vergelijking:</u> Livius, AUC XXIX, 10.4-11.8: Cybele komt naar Rome
	Quid ad artifices?	-
	Quid ad nos?	<p><u>Ter vergelijking:</u> deel speech Donald Trump over moslims (gehouden 8 december 2015):</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=-szOKY-3PbQ</p>
	Quid ad me?	<p>Centrale vraag of dilemma:</p> <ul style="list-style-type: none"> Centrale vraag of dilemma: Wat zorgt er volgens jou voor dat mensen zich bedreigd voelen door mensen met andere waarden/andersdenkenden? Gesprek aan de hand van de volgende vragen:

-
- *Waarom treedt Postumius zo hard op tegen de Bacchanalia, denk je?*
 - *De speeches van Postumius en Trump zijn zeer vergelijkbaar (mutatis mutandis): hoe komt dat volgens jou?*
 - *NOS – angst voor de komst van een asielzoekerscentrum in Limburg (26 mei 2016) (<http://nos.nl/op3/video/2107412-titel.html>): Wat zorgt er volgens jou voor dat mensen zich bedreigd voelen door mensen met een andere gebruiken? Hoe kijk je daar zelf tegenaan? Kun je Postumius begrijpen? Waarom wel/niet?*
 - *Uitsmijter: angst voor het vreemde (katten bang voor komkommers):*
<https://www.youtube.com/watch?v=nsYxFh-Fzg>
-

- **Stap 3. Ontwerp een tekstopdracht die leerlingen uitvoeren na het lezen op basis van de 'criteria voor ontwerp en uitvoering tekstopdracht'**

TEKSTOPDRACHT LIVIUS – BACCHANALIA

Bedreiging van de gevestigde sociale orde van binnenuit

NAAM:.....

OPDRACHT 1: (INDIVIDUEEL)

Maak de juiste combinatie tussen de inhoud van tekst a en de Latijnse tekst van Livius. Er blijven drie letters zonder cijfer over:

TEKST A	LATIJNSE TEKST
A. Onderzoek naar geheime samenzweringen in het hart van de staat.	1. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus; eos deducere in locum, qui circumsonet ululatus cantuque symphoniae et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. (e.6-10)
B. Bijgeloof	2. silenda (e.3) - sacra (f.1) - Bacchanalibus (h.12)
C. Geheime nachtelijke rituelen	3. nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum. (j.11) - Raptos a diis homines dici, quos machinae illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant: (k.7-8)
D. Het waren mysteriën	4. ante omnia ut quaestio de iis habeatur, qui coierint coniuraverintve.
E. Aanvankelijk waren slechts enkele vrouwen ingewijd	5. Multitudinem ingentem, alterum iam prope populum esse (k.10-11)
F. De cultus kreeg geleidelijk meer bekendheid onder steeds meer mannen en vrouwen	6. noctis licentia accesserit (j.10-11)
G. Gemengd gezelschap: mannen en vrouwen, jongeren en ouderen	7. Plura virorum inter sese quam feminarum esse supra. (j.12)
H. Ontucht naar believen met jongens en vrouwen	8. Ex quo in promiscuo sacra sint (j.9-10) - Biennio proximo institutum esse, ne quis maior viginti annis initiaretur: captari aetates et erroris et stupri patientes. (k.12-13)
I. Vergiftiging en moord	9. primo sacrarium id feminarum fuisse, nec quemquam eo virum admitti solitum. (j.1-3)
J. Geweld bleef onopgemerkt, omdat door het gejoel en het lawaai van muziekinstrumenten de noodkreet van de slachtoffers niet gehoord kon worden.	
K. De grote hoeveelheid aanhangers	
L. Wijn en dronkenschap alom	

NOTEER HIERONDER DE JUISTE LETTER- EN CIJFERCOMBINATIE:

--

OPDRACHT 2: (INDIVIDUEEL)

- A. Noteer in de kantlijn van de redevoering van Postumius de lettercombinatie als bovenstaande onderwerpen ter sprake komen.
- B. Welke andere kwalijke invloeden van de Bacchanalia brengt Postumius in zijn redevoering naar voren? Noteer hieronder met verwijzing naar de tekst:

OPDRACHT 3: (IN GROEPEN VAN DRIE)

Vergelijk jullie antwoorden op opdracht 2 en vul of pas zo nodig je eigen antwoord hierboven aan.

OPDRACHT 4: (IN GROEPEN VAN DRIE)

Neem Livius, AUC XXV, 1.6-12 (Staat treedt op tegen bijgeloof dat welig tiert als gevolg van onzekerheid in Tweede Punische Oorlog) en Livius, AUC XXIX, 10.4-11.8 (Cybele komt naar Rome) met elkaar door.

Noteer hieronder:

- A. wat ervoor zorgt dat een nieuwe rite wordt toegelaten of verboden
- B. de overeenkomsten en verschillen met de aanpak van de Bacchanalia

AUC XXV, 1.6-12 en AUC XXIX, 10.4-11.8	Overeenkomst/verschil met aanpak Bacchanalia

OPDRACHT 4: (GROEP)

Bekijk de speech van Donald Trump en noteer vervolgens op basis van het transcript hieronder de inhoudelijke overeenkomsten en verschillen met de speech van Postumius:

NB De cursief gedrukte tekst is de "statement" die Trump voorleest.

DONALD TRUMP ON MUSLIMS - 8 december 2015

(<https://www.youtube.com/watch?v=-sz0KY-3PbQ>)

"We put out a statement today. We watched this and it is impossible to watch this gross incompetence, that I watched last night and we put out a statement, a little while ago, and these people¹ are going crazy. They won't report it properly. Shall I read you this statement?

Donald J. Trump is calling for - now listen, you gotta listen to this oké? Cause this is pretty, pretty heavy stuff and it is common sense and we have to do this, because this is pretty heavy stuff. So listen. Donald J. Trump is calling for a total and complete shutdown of muslims entering the United States, until our country's representatives can figure out what the hell is going on! - We have no choice. We have no choice. We have no choice. - According to PEW² research, among others, there's a great hatred towards Americans by large segments of the muslim population. Most recently, a poll from center for security policy³ released data showing 25% of those polled agreed that violence against Americans -these are people that are here by the way; 1% would be unacceptable, 1% is unacceptable- 25% of those polled agree that violence against Americans here in the United States is justified as part - think of that - as part of the global jihad - They want to change your religion. I don't think so. I don't think so. I don't think so. Not gonna happen - as part of the global jihad and 51% of those polled agreed that muslims in America should have the choice of being governed according to shariah - you know what shariah is... 51% - shariah authorizes - and look this is ... I mean it's terrible - shariah authorizes such atrocities as murder against non-believers who won't convert, beheadings and more unthinkable acts that pose great harm to Americans - especially women, especially women. Tough stuff. And we have a president that won't even mention the term and you're talking about numbers like this.- Mr. Trump stated without looking at the various polling data it is obvious to anybody the hatred is beyond comprehension - of such a big portion - where the hatred comes from and why we'll have to determine - we're gonna have to figure it out, we have to figure it out, we can't live like this. It's gonna get worse and worse, you are gonna have more World Trade Centers, it's gonna get worse and worse, folks. We can be politically correct and we can be stupid, but it's gonna get worse and worse - until we are able to determine and understand this problem and the dangerous threat it poses, our country cannot be the victim of horrendous attacks by people that believe only in jihad. - these are people who only believe in jihad. They don't want our system, they don't want our system and have no sense of reason or respect for human life. They have no respect for human life. -

Overeenkomsten met speech van Postumius	Verschillen met speech van Postumius

¹ Trump bedoelt de pers

² PEW = onafhankelijk Amerikaans onderzoeksbureau

³ Center for security policy is een website die gerund wordt door een 'conspiracy theorist'

II. Uitvoering

A. VOOR HET LEZEN

gericht op globaal begrip van de tekstinhoud

➤ **Stap 4. Plaats de inhoud van de tekst voor leerlingen in context en introduceer het thema (zet eventueel contextualisatie, receptie en/of actualisatie in)**

- Activeren voorkennis Dionysus
- Stencil met informatie over mysteriegodsdiensten
- Behandelen Villa van de Mysteriën

1.1 Figuur 1 Voorbeeld lesmateriaal

- Introductie verhaalinhoud door het lezen van een samenvatting van de te lezen tekst
- Introductie thema: *(vermeende) bedreiging van de gevestigde sociale orde van binnenuit* aan de hand van Livius, AUC. 39.8.1-39.8.8

1.2 Figuur 2 Voorbeeld lesmateriaal

a. Het karakter van de Bacchuscultus

- Lees de samenvatting op het stencil
- Maak een overzicht van de personages
- Lees tekst a (p.113) en beantwoord de vragen
- Als klaar, beginnen met het Latijn

B. TIJDENS HET LEZEN

gericht op begrip van tekstdelen t.o.v. het geheel

➤ **Stap 5. Vertaal/lees de tekst(en) met focus op het thema (zet eventueel contextualisatie, receptie en/of actualisatie in)**

- Tekst vertalen en vragen maken
- Per tekstpassage samenvatten, wanneer mogelijk met behulp van receptie
- Behandeling met expliciete aandacht voor thema en beperkt grammaticaal

C. NA HET LEZEN

gericht op reflectie op het eigene en het vreemde

> Stap 6. Leerlingen richten zich op de inhoud van de gehele tekst door het maken van een samenvatting(sopdracht)

LIVIUS' BACCHANALIA NAVERTELD⁴

OPDRACHT: Vul op de stippelijntjes de letter en regel van de Latijnse tekst in

vb: tekst b, regel 1 De Bacchanalia en de verderfelijke invloed daarvan drong Rome binnen (vanuit Etrurië). Het was echt vreselijk, net een besmettelijke ziekte. Omdat Rome best groot was, viel de rite in eerste instantie niet op. Maar uiteindelijk kwam consul Postumius er toch achter.

..... Publius Aebutius kwam namelijk bij hem. Aebutius had een vader die had gevochten op een paard, maar hij was helaas als wees achtergelaten. Nadat ook zijn voogden gestorven waren, werd hij opgevoed door zijn moeder Duronia en haar nieuwe man Titus Sempronius Rutilus. Dat was een beetje jammer, want

1. moeder was gek op stiefvader
2. stiefvader had het geld van Aebutius helemaal niet goed beheerd.

Als stiefvader heb je dan uiteraard twee opties: Aebutius uit de weg ruimen (vermoorden o.i.d.) of ervoor zorgen dat hij iets doet waarmee je hem vervolgens kunt chanteren. Een geweldige vent als Aebutius kun je uiteraard op maar één manier verpesten: door hem naar de Bacchanalia te sturen.

..... Stiefvader betreft moederlief in het plan (er wordt niet verteld hoe precies) en zij vertelt aan haar zoon dat ze de goden beloofd heeft hem in te wijden in de Bacchusdienst als ze hem beter zouden maken (hij was op dat moment vanzelfsprekend ziek). Een belofte aan de goden moet je natuurlijk nakomen, zegt ze. Hij moet de volgende dingen doen:

1. Hij mag tien dagen geen seks hebben
2. Hij moet op de tiende dag dineren en op rituele wijze gewassen worden. Dan zal hij naar het heiligdom worden gebracht.

..... Dan vertelt Livius over Hispala Faecenia. Zij is een bekende prostituee, een vrijgelaten dame.

Eigenlijk was ze te goed om als prostituee te werken, maar ze deed het ook toen ze nog slavin was en is er na die tijd maar gewoon mee doorgegaan. Ze is een buurvrouw van Aebutius en had zodoende ook een verhouding met hem. Die verhouding was overigens prima voor de portemonnee van Aebutius en zijn reputatie leed er ook niet onder. **etc.**

> Stap 7. Voer de tekstopdracht uit

⁴ Voor deze samenvattingsopdracht is gebruik gemaakt van materiaal afkomstig van

<https://latijnsfijn.wordpress.com/2017/03/15/bacchanalia/>

➤ **Stap 8. Geef leerlingen een overzicht van de leerdoelen, de behandelde stof en de samenhang daartussen met behulp van invulformulier III**

INVULFORMULIER III: STOFOVERZICHT LEERLINGEN

VAKDOELEN GTC/LTC	VAKINHOUD
<p>QUID? Ik kan de inhoud van de tekst(en) in eigen woorden samenvatten en ben in staat om vragen te beantwoorden over de inhoud (taal en cultuur) en de vormgeving (stilistica en genre) van de tekst binnen en buiten het thema.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tekst van de Bacchanalia: caput 9-14 in het Latijn, caput 8 en 15-19 in het Nederlands • Thema: (vermeende) bedreiging van de gevestigde sociale orde van binnenuit. Je kunt de link tussen het thema en de tekst uitleggen op basis van het Latijn. • Stencil samenvatting tekstinhoud • Overzicht stilistische middelen
<p>QUID AD MAIORES? Ik kan (op basis van vergelijking met bronnen uit en/of over de oudheid) vragen beantwoorden over de betekenis van de tekst(en) in de oudheid binnen het thema.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Aantekeningen over de god Dionysus • Stencil met informatie over de mysteriecultus in het algemeen en specifiek over de Bacchuscultus • Aantekeningen bij de fresco's uit de Villa van de Mysteriën in Pompeii • Ter vergelijking: eerste bodeverhaal uit Euripides, Bacchae • Ter vergelijking: Livius, AUC XXV, 1.6-12: staat treedt op tegen bijgeloof dat welig tiert als gevolg van onzekerheid in Tweede Punische Oorlog (in vertaling) • Ter vergelijking: Livius, AUC XXIX, 10.4-11.8: Cybele komt naar Rome (in vertaling) • Ter vergelijking: Senatus consultum de Bacchanalibus (in vertaling) • Vaasschilderingen, fresco's en reliëfs uit de oudheid die (aspecten van) de Bacchusverering tonen
<p>QUID AD ARTIFICES? Ik kan vragen beantwoorden over de tekst op basis van vergelijking met kunstuiting(en) binnen het thema.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Schilderijen die (aspecten van) de Bacchusverering tonen, gemaakt na de oudheid
<p>QUID AD NOS? Ik kan vragen beantwoorden over de tekst op basis van vergelijking met bronnen uit later tijd binnen het thema.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Deel speech Donald Trump over moslims (gehouden op 8 december 2015): https://www.youtube.com/watch?v=-szOKY-3PbQ

	<ul style="list-style-type: none"> • NOS – angst voor de komst van een asielzoekerscentrum in Limburg (26 mei 2016): http://nos.nl/op3/video/2107412-titel.html
<p>QUID AD ME? Ik kan mijn persoonlijke mening geven over de betekenis van de tekst(en) binnen het thema voor mijzelf.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen op basis van de tekst beargumenteerde conclusies aan de hand van het klassengesprek naar aanleiding van de tekstopdracht.

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldsmaterialen, conferenties en rapporten.

Hoofdlocatie
Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Nevenlocatie
Aidareef 4
3561 GE Utrecht

Postadres
Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)